

Бутнік-Сіверський О. Б.,
*головний науковий співробітник економіко-правового відділу НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України, доктор економічних наук,
професор, академік АТН України та академік УАН.*

Оцінка вартості майнових прав методами, пов'язаними з порівняльною результативністю інтелектуальної власності та діяльністю суб'єкта господарювання.

Актуалізація проблеми.

Сьогодні всіма визнано, що конкурентна перевага суб'єкта господарювання забезпечується впровадженням передової техніки та технології з використанням майнових прав інтелектуальної власності, появою на ринку унікальних товарів (технологій, ідей, моделей організації ділових процесів) і скороченням часових вимірів трансформаційних процесів, пов'язаних з якісним оновлення економіки та її технічним переозброєнням (зокрема, від появи інноваційної ідеї до впровадження новітніх процесів, способів, товарів, послуг). А це можливо лише за умови, що основним в пріоритеті буде надано інтелектуальному капіталу.

Інноваційна економіка стала необхідним елементом нової економіки, яка є такою економічною системою, в якій ключовим чинником зростання, розвитку стають інновації. Тут інноваційна діяльність стає не стільки фактором одержання додаткового прибутку, скільки умовою виживання компанії на ринку, особливо під час економічної кризи.

З визнанням об'єктів майнових прав інтелектуальної власності як специфічного товару на ринку зростає комерційний інтерес до питань оцінки вартості майнових прав на результати інтелектуальної діяльності. Така оцінка потрібна, зокрема, як при покупці, так і при продажу (комерціалізації) майнових прав інтелектуальної власності. Тому і актуалізуються на цьому напрямку наукові дослідження, так як завдання з оцінки впливу інтелектуальних ресурсів на ефективність і результативність діяльності суб'єктів господарювання потребують розробки методів їх вимірювання.

Головною умовою прийняття позитивного інноваційного рішення суб'єктом господарювання про впровадження майнових прав інтелектуальної власності або їх комерціалізації, стає визначення оцінки економічної ефективності конкретного бізнесового рішення, що є принциповим при здійсненні оцінки та прийнятті рішення при виборі методів оцінки вартості

майнових прав інтелектуальної власності. Така оцінка є необхідною як для керівництва підприємства, яке здійснюватиме оцінку майнових прав інтелектуальної власності, частіше у вигляді інноваційного рішення з використанням майнових прав інтелектуальної власності, так і власнику патента, корисної моделі, промислового зразка та ін., а також з метою визначення доцільності вкладання коштів (інвестицій) в таке інноваційне рішення.

Розвиваючи зазначений напрям дослідження, автор цієї статті використав свою публікацію з окремих позицій запропонованої монографії *«Методологія оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності та практичні аспекти її застосування»*, яка найближчим часом вийде з друку з метою загострити окремі наукові новації. Окрім цього, автор акцентує увагу на тому, що він спирається на найбільш відомі монографічні наукові та навчальні праці, які дозволили йому спираючись на безцінний науковий досвід розвивати дослідження доволі складної проблеми в напрямку методології оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності, яка, на наш погляд, ще недостатньо досліджена у науковому середовищі. У самій монографії послідовно розглянуті теоретичні засади категорії вартості майнових прав інтелектуальної власності, методологічні засади оцінки вартості та ціни, методичні особливості оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності з урахуванням їх видів, особливості оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності різними підходами та методами та методичні аспекти послідовності здійснення оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності.

У цій статті автор намагається акцентувати увагу на двох суттєвих напрямках теорії та методології оцінки, які розглядаються науковцями та практиками.

Перший напрям враховує оцінку вартості майнових прав інтелектуальної власності методами, пов'язуючи з порівняльною результативністю інтелектуальної власності з позиції її економічної ефективності або оцінки вартості суб'єктивної комерційної цінності та корисності майнового права інтелектуальної власності, яка показує міру значущості та корисності інтелектуального продукту (товару) для кожного конкретного споживача, який сам визначає скільки за це вони готовий заплатити.

Другий напрям враховує оцінку вартості майнових прав методами, пов'язуючи з порівняльною результативністю діяльністю самого суб'єкта господарювання як цілісного майнового комплексу при впровадженні інноваційно-інвестиційних проєктів з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, під впливом яких майновий комплекс

трансформується в нову виробничу економічну систему з більш високою результативністю.

Звертаємо увагу, що подальшим напрямком розвитку теорії та методології оцінки майнових прав інтелектуальної власності, що обумовлює потребу розвитку їх побудови та структури, сьогодні домінує науковому середовищі оцінка вартості не об'єктів права інтелектуальної власності, а активізація розгляду комплексної оцінки вартості або кількості підходів до вимірювання інтелектуальний капітал підприємства (фірми, корпорації).

Розглянемо в подальшому тезисно окремі теоретичні та методологічні аспекти зазначеної проблеми з оцінка вартості майнових прав методами, пов'язаними з порівняльною результативністю.

***Одним з класичних різновидів теорії вартості нового явища є
майнові права інтелектуальної власності та
її економіко-правова природа***

З позиції теорії вартості, на думку науковців, економічний зміст вартості призводить до змішаного розуміння терміну, який враховує різні ринкові та господарські ситуації ігноруючи чутливу економічну природу категорії вартості, від якої залежить пов'язана з нею її оцінка, підсумовує у статті «Підходи до трактування теорії вартості та їх розвиток» Андрій Баранов [¹, 25-26].

Серед останніх досліджень, пов'язаних зі з'ясуванням сутності права власності, хотілося б відзначити наукові статті: Мандрики Л. «Теорії права власності» [²]; Клименко О. «Наукові роздуми у розвиток правової теорії власності» [³]; Шалюї Л. «Теорії походження права власності» [⁴] та ін. Проте, на наш погляд, зазначає Кісель В. Й. [⁵], відповідну дискусію не можна вважати вичерпаною.

У загальному вигляді економічну категорію «вартість» (value), визначають як «ринкову оцінку певної речі» та «корисність товару в оцінці його покупцем», що автоматично переноситься на вартості інтелектуальної

¹ Баранов Андрій. Підходи до трактування теорії вартості та їх розвиток /Ринок цінних паперів України. № 9-10/2015С.25-34.-URL: <http://securities.usmdi.org/PDF/937.pdf>.

² Мандрика Л.М. Теорії права власності. [Текст] // Право і безпека. – 2009. - № 2. - С. 91-94.

³ Клименко О. Наукові роздуми у розвиток правової теорії власності. [Текст] // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. - 2013. - № 4. - С. 55-60.

⁴ Шала Л.В. Теорії походження права власності. [Текст] // Університетські наукові записки. – 2009. – С. 106–111.

⁵ Кісель В. Й. Генезис уявлень про сутність права власності: історія та сучасність /Актуальні проблеми історико-правової науки. Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. № 1. С. 115-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_1_37.

власності, що, на наш погляд, є відносним, враховуючи зовсім відмінну до певної речі її економіко-правове походження.

Як економічна категорія з ринкової позиції вартість характеризує грошовий зв'язок між товарами та покупцем/продавцем і віддзеркалює погляди ринку на вигоди від володіння товаром. Тільки в нашому випадку об'єктом вартості є не певна річ, а майнове право інтелектуальної власності.

Виходячи з зазначеного, *інтелектуальна власність* – набула особливого значення, яке трактується як «закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах», що суттєво відрізняється від матеріальних речей.

Право інтелектуальної власності та право власності на річ існують як самостійні правові категорії, пов'язані з наявністю між об'єктами права інтелектуальної власності і матеріальними об'єктами інтелектуальної власності значної кількості відмінностей, вказаних в нормах ст. 419 ЦК України [6], де зазначено співвідношення права інтелектуальної власності та права власності, стосовно того, що:

1) право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного;

2) перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ;

3) перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності.

У сучасній правовій літературі під поняттям «право інтелектуальної власності» розуміють сукупність норм права, котрі об'єднуються в авторське право та право промислової власності.

У спеціальній юридичній літературі з питань інтелектуальної власності поняття «право інтелектуальної власності» розглядають з позиції права інтелектуальної власності як цивільно-правовий інститут, так і як суб'єктивне право.

Право інтелектуальної власності як цивільно-правовий інститут – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання й охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Теорія цивільного права встановлює, що ці права надають тим, хто їх має, можливість здійснювати певні, визначені законом дії, яких не можуть здійснювати інші особи без згоди володаря цих прав.

Суб'єктивне право інтелектуальної власності, з позиції Дробязко В.С. та Дробязко Р.В., – це право суб'єкта на володіння, користування та

⁶ Цивільний кодекс України від 6 січня 2003 року № 435-IV. – Редакція від 23.05.2020. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

розповсюдження належним йому відповідно до закону результатом інтелектуальної, творчої діяльності [7, 12].

Виходячи з цього слід розглядати право інтелектуальної власності не як власне правомочності особи, а як частину правової системи України та системи її права. При цьому, враховуючи наявність відносно самостійної сукупності норм та інститутів права інтелектуальної власності, сьогодні в системі національного права України, виділяють комплексну галузь права, до якої віднесено право інтелектуальної власності. Саме комплексність ґрунтується на застосуванні таких методів заохочення, метод автономії та рівності сторін.

Тут важливо акцентувати увагу на тому, що майнові права як об'єкти суб'єктивних цивільних прав не можуть розглядатися як майно у відриві від їхньої юридичної належності.

У коментарі до статті 190 ЦК України [8] істотне значення набуває те, що речами в цивільному праві можуть бути ті матеріальні і культурні (інтелектуальні) цінності, що мають вартість і з приводу яких виникають майнові відносини як предмет цивільного права, а також власне цивільні правовідносини. Речами можуть визнаватися предмети природного світу чи результати (продукти) людської діяльності, що беруть участь у товарному обороті. Предмети, вилучені з обороту, перестають бути речами в цивільно-правовому змісті. З приводу таких предметів звичайно складаються державно-правові, адміністративно-правові й інші відносини, але не юридичні зв'язки, регульовані нормами цивільного права.

І далі, майнові права – це права фізичних чи юридичних осіб, які пов'язані з майном, відмінні від права власності. Майнові права як об'єкти суб'єктивних цивільних прав не можуть розглядатися як майно у відриві від їхньої юридичної належності тим чи іншим конкретним суб'єктам (кредиторам) у зобов'язальних правовідносинах із конкретними боржниками, а також інших факторів, які прямо чи побічно впливають на саме існування (дійсність) вимоги, його параметри і межі тощо. У силу цієї обставини визначення майнового права як об'єкта цивільних прав завжди містить у собі сполучення ознак як вимоги самого по собі, так і суб'єктивних його характеристик. Так, істотне значення для майнової вимоги має ступінь виконання зобов'язання боржником, його економічне становище, наявність і обґрунтованість заперечень проти вимоги кредитора й ін. Значною мірою

⁷ Дробязко В.С., Дробязко Р.В. Право інтелектуальної власності: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2004.

⁸ Мего-Інфо –Юридичний портал № 1. Стаття 190. Майно –URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-190-%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%BE>

майнове право зумовлене і підставами його виникнення. Наприклад, зовсім різні за своєю правовою природою і наслідками вимоги, засновані на договорі і делікті, на незначній і заперечній угодах. Не збігаються за можливостями здійснення однорідні і рівні за величиною майнові вимоги з минулим і неминулим термінами задоволення позову, які виникли із тотожних основ, т. д.

В розвитку зазначеного, в статті 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [⁹] визначено економіко-правовий термін, за яким майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги. Моментом виникнення майнових прав у їх носія вважається загально прийнятий момент набуття права власності, визначений відповідним правочином. Правочин, який визначає наявність у набувача відповідних прав, відмінних від права власності.

Інтелектуальна діяльність не будь-яка, а саме раціональна діяльність людини та її види

Творча (продуктивна) праця спрямована на створення і впровадження інновацій. Водночас її результатом є не лише новий інтелектуальний продукт, а й інтелектуальний розвиток самої особистості, що свідчить про феномен народження/накопичення потенціалу подальшої творчої діяльності за відповідним напрямом. Поєднуючи творчу і репродуктивну складові, інтелектуальна діяльність втілюється і виявляється у певних результатах – *інтелектуальних продуктах*.

Підсилюється висновок, що не існує абсолютно творчого результату, водночас не існує інтелектуального продукту, отриманого без мінімальних творчих зусиль. Не будь-яка інтелектуальна діяльність є творчою працею, водночас будь-який творчий результат – продукт інтелектуальної діяльності. На думку Стюарта Т. А. (Stewart T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.Y.-L., Doubleday / Currency, 1997. Copyright - T.A. Stewart 1997) [¹⁰], інтелектуальна діяльність, виступаючи сутнісною основою

⁹ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України № 2658-III від 12 липня 2001 року. — Редакція від 01.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

¹⁰ Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации. Новая постиндустриальная волна на Западе: антология /Т. Стюарт; [под ред. В. Иноземцева]. – М.: Академия, 1999. – 1372 с.

створення інтелектуального продукту, несе в собі ще два важливих аспекти: у її процесі відтворюється персоніфікований інтелектуальний капітал та інтелектуальний розвиток особистості, які виступають найважливішими мотиваційними факторами трудової діяльності.

Інтелектуальна діяльність і творча діяльність – це розумова діяльність. У такому аспекті ці два види діяльності збігаються. Кількість результатів творчої діяльності значно переважає кількість об'єктів інтелектуальної власності [¹¹, с.21].

Науковець Резепова В.Є. [¹²] зазначає, що інтелектуальна діяльність-розумова (розумова, духовна, творча) є діяльність людини в області науки, техніки, літератури, мистецтва і художнього конструювання (дизайну). Інтелектуальна діяльність відображає використання людиною здібностей раціонального пізнання. Поняття «інтелектуальна діяльність», зауважує Резепова В.Є., не збігається з поняттям «творча діяльність». Творча діяльність передбачає тільки новизну результатів такої діяльності, тоді як інтелектуальна діяльність не будь-яка, а саме раціональна діяльність людини, що відображає діяльність, здійснювану за допомогою раціональних, логічних умовиводів. Інтелектуальна діяльність значно впливає на розвиток науки, техніки, літератури і мистецтва та художнього конструювання (дизайну). Важливо зазначити, що на результати інтелектуальної діяльності здійснюється правова охорона (саме на ті, які мають властивість охороноздатності), які відносяться до об'єктів інтелектуальної власності [¹³,19-20].

В розрізі інтелектуальної діяльності зазначені науковці її структурують як:

1) літературно-мистецька діяльність, яка розглядається особливим видом творчої інтелектуальної діяльності, що характеризується такими специфічними ознаками:

об'єктом правової охорони виступає твір, виражений у певній об'єктивній формі, яка унеможливило його відтворення;

об'єктом правової охорони виступає форма, а не зміст твору;

¹¹ Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 696 с.

¹² Поняття та ознаки інтелектуальної діяльності. – URL: <http://yport.inf.ua/ponyatie-priznaki-intellektualnoy.html>

¹³ Грицуленко С.І. Інтелектуальна власність в галузі зв'язку: навч. посіб. [для студ вищ. навч. закл.] / С.І. Грицуленко, Н.Ю. Потапова-Сінько, К.М. Гарбера. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. – 392 с.

правова охорона надається твору незалежно від його науково-теоретичного чи художньо-естетичного рівня, жанру, призначення, суспільних та інших якостей;

літературно-художня діяльність та її результати не підлягають будь-якій перевірці на відповідність вимогам закону;

літературно-художня діяльність та їх результати не підлягають будь-якому обмеженню та ліцензуванню, перевірці, експертизі тощо (свобода слова, – конституційний принцип літературної діяльності);

авторське право на літературно-художній твір виникає з факту його створення, а не реєстрації;

застосування результатів літературно-мистецької діяльності сприяє збагаченню внутрішнього світу людини, розвитку особистості;

2) *науково-технічна діяльність*, яка охоплює ті види творчої інтелектуальної діяльності, що пов'язані з досягненням певних науково-технологічних результатів (науково-дослідна, проектно-конструкторська, проектно-технологічна, винахідницька, раціоналізаторська діяльність тощо) і характеризується такими ознаками:

об'єктом правової охорони виступають лише ті результати науково-технічної творчості, які відповідають законодавчо встановленим умовам охороноздатності;

науково-технічна діяльність та її результати підлягають обов'язковій перевірці, експертизі на їх відповідність вимогам охороноздатності;

результати науково-технічної діяльності, які відповідають умовам обороноздатності, підлягають обов'язковій державній реєстрації, на підставі якої видається відповідний охоронний документ (патент, ліцензія тощо);

застосування результатів науково-технічної діяльності сприяє забезпеченню суспільства необхідними для життєдіяльності інтелектуальними продуктами, в тому числі сучасними засобами, предметами праці тощо.

У контексті аналізу творчої інтелектуальної діяльності як джерела створення об'єктів інтелектуальної власності науковці виокремлюють специфічний вид творчості, спрямований на створення *засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг*, який займає проміжне місце між літературно-мистецькою і науково-технічною творчістю (створення оригінальних фірмових найменувань, знаків для товарів та послуг тощо).

Узагальнюючою формою інтелектуальної діяльності є *інтелектуальний продукт*, який представлений на матеріальних носіях як *інформація*, яка містить нове знання, що є результатом інтелектуальної творчої праці. Такої думки додержувався відомий правник Підопригора О.А., який вважав, що

результат інтелектуальної діяльності має бути втіленим у певну об'єктивну форму і здатним до відтворення [14]. Зазначим, що тут мається на увазі інтелектуальний продукт як нематеріальний результат втілений на матеріальному носії (друковане видання, диск, тощо), який до інтелектуальної власності не має відношення.

Таким чином, найзагальніше визначення інтелектуального продукту – нові знання, передані у вигляді інформації. Щодо науково-технічної інтелектуальної творчості це об'єктивні знання про природу, матеріальну діяльність людини у різних її проявах; щодо художньо-мистецької творчості – це суб'єктивне сприйняття та відображення внутрішнього світу людини, навколишнього середовища, інших людей.

Як першооснова виробничих інновацій, науковці акцентують, що інтелектуальні продукти є корисними для виробників. Вони також цікавлять споживачів, які прагнуть задовольнити свої культурні, духовні запити. Відтак результати інтелектуальної праці набувають споживчої цінності, є корисними, придатними для задоволення людських потреб, що є важливою ознакою товару як фундаментальної категорії ринкової економіки. А значить вони набувають відповідну вартість в певних ринкових умовах.

Як уже зазначалося, результати творчої праці (матеріальні блага) стають інтелектуальними продуктами, коли набувають певної об'єктивної форми, яка забезпечує їх сприйняття іншими людьми. Тут слід зазначити, що матеріальний носій творчої праці виступає як річ, і може передаватись у власність іншим особам, водночас сам результат творчої праці (нематеріальне благо) належить його творцю і може використовуватись іншими людьми лише за згодою автора.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних прав, коли вони отримують матеріальне втілення

У ЦК України результати інтелектуальної, творчої діяльності розглядаються як вид нематеріальних благ (ст. 199 знаходиться в главі 15 ЦК України). Проте правова природа цього виду об'єктів цивільних прав, безсумнівно, є складнішою, про що свідчить позначення їх як «інтелектуальної власності» і вміщення книги 4 ЦК України «Право інтелектуальної власності» після книги «Право власності та інші речові права».

¹⁴ Підпригора О.А. Право інтелектуальної власності в Україні: навч. посіб. [для студ. юрид. вузів і фак. ун-тів] / О.А. Підпригора, О.О. Підпригора. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 336 с.

При цьому необхідно враховувати, що за загальним правилом результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних прав, коли вони отримують матеріальне втілення (рукопис, картина, книга, креслення) або іншим чином представлені в об'єктивній формі (відеозапис, фонограма тощо), тобто стають доступними для сприйняття іншими особами.

Разом з тим, не можна ототожнювати результати інтелектуальної, творчої діяльності і речі, в яких вони втілені матеріально, як об'єкти цивільних прав. Наприклад, право власності на картину переходить до покупця, у той час як авторське право зберігається за художником, що створив цю картину.

Варто також звернути увагу на особливості легітимації, як об'єкті цивільних прав, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, зокрема, твори літератури, науки і мистецтва стають об'єктами цивільних прав з моменту їх створення; винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції – з моменту кваліфікації їх як результат інтелектуальної праці у встановленому порядку відповідними компетентними органами.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки відповідно до книги 4 ЦК України та інших законів, що регулюють відповідні цивільні відносини.

Зміст права інтелектуальної власності становить *особисті немайнові права* та (або) *майнові права* інтелектуальної власності (п.2 ст. 418 ЦК України).

Отже, ті результати творчої діяльності, що наділяються правовою охороною і визнаються об'єктами права інтелектуальної власності (далі – ОПВ). Вони і набувають майнових прав інтелектуальної власності, які в певних ринкових умовах мають вартість. Майнові права визначають права власника на економічну складову об'єкта інтелектуальної власності, а особисті немайнові права – на творчу складову інтелектуальної власності [15, 31].

У результаті створення ОПВ суб'єкт цього права набуває низку суб'єктивних прав як особистого немайнового, так і майнового характеру. Майнові і особисті (немайнові) права на результат творчої діяльності взаємозалежні і найтіснішим чином переплетені, утворюючи нерозривну єдність. Тому і

¹⁵ Грицуленко С.І. Інтелектуальна власність в галузі зв'язку: навч. посіб. [для студ вищ. навч. закл.] / С.І. Грицуленко, Н.Ю. Потапова-Сінько, К.М. Гарбера. – Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. – 392 с.

стверджують про дwoякoсть права, як найважливіша особливiсть iнтелектуальної власності [16].

Пiд особистими немайнoвими правами розуміють рiзновид цивiльних прав, які виникають iз приводу нематеріальних благ, є невід’ємними вiд особи та набувають економiчного змiсту (гл. 15 ЦК України). Пiд майновими правами розуміють суб’єктивні права, які пов’язані з використанням ОПВ, а також iз тими матеріальними (майновими) вимогами, які виникають мiж учасниками правовiдносин iз приводу використання ОПВ (наприклад, право авторів i винахідників на винагороду) (ст. 424, ст. 426 ЦК України).

Економiчна природа оцiнки вартостi майнових прав iнтелектуальної власності та ринкового цiноутворення

Взагалі з економiчного погляду оцiнка – це процес вираження iнформації, яку включають у фiнансову звітність, у грошовому (вартісному) вимірі.

Вартісна оцiнка дає змогу отримати узагальнене уявлення про всю рiзноманiтність господарських процесів, подій i явищ у межах одного підприємства i зробити висновок про результати його діяльності, зазначає М. Палюк [17, 680]. Одночасно, економiчна оцiнка, зауважують Г. Башнян та І. Копич, – це кiлькісна мiра впливу економiчних процесів, господарських дій тощо на результативність (ефективність) функціонування економiчних систем чи структур. Визначається двома способами – ринковим i позаринковим (розрахунковим).

Економiчна оцiнка як ринкова категорія фактично збiгається з ринковою цiною. Позаринкова оцiнка визначається розрахунковим методом за схемами (формулами, алгоритмами), які імітують з певним ступенем точності процес (процедуру) її ринкового формування [18, 680-681].

З позиції економiчної природи оцiнки вартостi майнових прав iнтелектуальної власності – це процес вираження iнформації про об’єкт майнових прав iнтелектуальної власності. При цьому слід враховувати загальне правило, за яким результати iнтелектуальної, творчої діяльності тiльки тоді стають об’єктами цивiльних прав, коли вони отримують матеріальне втілення (рукопис, картина, книга, креслення) або iншим чином

¹⁶ Цибульов П.М. Основи iнтелектуальної власності: навч. посiб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П.М. Цибульов. – К.: Ін-т. iнтел. власн. i права, 2005. – 108 с.

¹⁷ Економiчна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол. ... С. Мочерний (вiдп. ред.) та iн. – К.:Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.

¹⁸ Там же.

представлені в об'єктивній формі (відеозапис, фонограма тощо), тобто стають доступними для сприйняття іншими особами.

Оціночна вартість майнових прав інтелектуальної власності – це вартість, яка визначається за встановленим алгоритмом та складом вихідних даних. Таке визначення не протирічить пункті 3 Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав» [19].

Вартості майнових прав інтелектуальної власності – це еквівалент цінності об'єкта оцінки, виражений у ймовірній сумі грошей. При цьому слід враховувати, що результати творчої діяльності, що наділяються правовою охороною визнаються об'єктами права інтелектуальної власності. Вони набувають майнових прав інтелектуальної власності, які в ринкових умовах мають вартість вираженій у ймовірній сумі грошей.

Одночасно, враховуючи, що об'єкт вартості майнових прав інтелектуальної власності призначено для участі у господарському обороті як об'єкт права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів – це свідчить про оцінку, яка є економічною та набуває статус категорії економічної оцінки.

Економічна оцінка об'єктів майнових прав інтелектуальної власності – це кількісна міра впливу об'єктів вартості майнових прав інтелектуальної власності на економічний процес, господарські дії тощо на результативність (ефективність) функціонування економічних систем чи структур. Економічна оцінка як ринкова категорія фактично збігається з ринковою ціною.

Тут доцільно підкреслити теоретичну особливість, яка зводиться до того, що подальший розвиток постіндустріального суспільства, на думку дослідників А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко, призведе до «підривання вартості, що відбувається як з боку виробничих факторів, так і з боку системи потреб; зменшується кількість видів конкретної праці, які зводяться до абстрактної; збільшується кількість корисностей, що вже не констатують споживні вартості. Суспільство переходить до символічної цінності, коли люди самі визначають певну цінність певного блага, виникають ірраціональні оцінки, які швидко поширюються на матеріальні і нематеріальні блага й усі складові економіки» [20, 379].

Стосовно теорії ринкової оцінки, до представників якої фактично можна віднести більшість вчених останнього століття, зазначає Андрій Баранов, то

¹⁹ Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440. — Редакція від 15.04.2015.- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

²⁰ Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко; за ред. акад. НАН України А.А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с.

вона базується на тому, що «вартість розглядають як властивість або цінність товару, як його грошовий еквівалент» [²¹, 233-239].

Знову, доцільно підкреслити ще одну теоретичну особливість, яка повинна переважати зазначену першу особливість, а саме ідеологія реального вимірювання економічної оцінки об'єктів майнових прав інтелектуальної власності повинна ґрунтуватися на передумові, що основним фактором формування є *економічний ефект як обернена економічна форма економічних витрат на створення або придбання та продаж об'єктів майнових прав інтелектуальної власності*. Чим більший цей ефект, тим більше значення мають оцінки певних елементів економічних систем.

Слід також зазначити, що систему економічної оцінки має доповнювати механізм ринкового ціноутворення, який базується на загальних об'єктивних та суб'єктивних законах, головними з яких є закон вартості, закон попиту, закон пропозиції, закон товарно-грошового обігу, закон корисності благ та ін. Ці закони визначають особливості ціноутворення й, у подальшому, політику суб'єкта господарювання. Сам процес ціноутворення здійснюється на підставі загальної методології, тобто сукупності загальних принципів, правил, методів розробки ціни, формування концепції ціноутворення.

Ринкова вартість об'єктів майнових прав інтелектуальної власності – це вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібних об'єктів майнових прав інтелектуальної власності на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу. Таке визначення не протирічить пункті 3 Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав» [²²].

Слід зазначити, що ринкова вартість об'єктів майнових прав інтелектуальної власності набуває форми *оціночної вартості* (estimated value), тобто тієї, що вираховується професійним оцінювачем, а будучи зафіксованою у балансі підприємства стає *переоціненою сумою* (revalued amount) або *справедливою ринковою вартістю об'єктів майнових прав інтелектуальної власності*.

Інтелектуальний бізнес – це підприємницька діяльність

²¹ Дуляба Н.І., Корнілов С.О. Дослідження сутності вартості підприємства / Н.І. Дуляба, С.О. Корнілов // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2014. – Вип. 24.2. – С. 233-239.

²² Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440. — Редакція від 15.04.2015.- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

***на засадах інтелектуального продукту з ціллю отримання
прибутку та розвитку справи***

За економічною класикою підприємництво та бізнес розглядається науковцями як справа, ділова активність, яка спрямована на вирішення завдань на ринку операцій обміну товарів і послуг між економічними суб'єктами ринку, з використанням форм та методів конкретної діяльності, які склалися в ринковій практиці з додержанням відповідного законодавства.

Підприємницьку діяльність розглядають як основний вид самостійної господарської діяльності, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, від свого імені і на свій ризик на постійній основі. Ця діяльність направлена на досягнення наміченого результату (одержання прибутку або підприємницького доходу) шляхом найкращого використання капіталу і ресурсів економічно відокремленими суб'єктами ринкового господарства.

В ринковій економіці інноваційно-інтелектуальний розвиток країни відбувається передусім завдяки тому, що важливим ланцюгом між розробниками інновацій, нових інтелектуальних продуктів і споживачами інтелектуальних послуг виступає інтелектуальний бізнес. З досліджень науковців видно, що *інтелектуальний бізнес – це підприємницька діяльність на засадах інтелектуального продукту з ціллю отримання прибутку та розвитку справи* [23]. З іншого боку, інтелектуалізація бізнесу означає раціоналізацію економіки, підвищення конкурентоспроможності, більш повну реалізацію основного потенціалу суспільства – людського потенціалу [24].

Процес оцінки бізнесу включає в себе також визначення вартості всіх активів підприємства: нерухоме майно, машини і обладнання, складські запаси, фінансові вкладення, нематеріальні активи. Додатково піддається оцінці ефективність роботи, минулі, поточні та майбутні доходи компанії, перспективи і конкурентоспроможність, а після компанія порівнюється з аналогічними. В результаті чого власник отримує дані про реальну вартість свого бізнесу. До оцінки бізнесу долучають комплексну оцінку ринку, компаній на цьому ринку і їх потенціал всередині нього, що передують прийняттю рішення або з метою подальшого прийняття рішення.

Оцінка потрібна, щоб отримувати зважені, економічно вигідні рішення. Одночасно, бізнес повинен враховувати вартість залученого в господарську

²³ Падерінак І. Д. Інтелектуальний бізнес як важливий напрям інноваційного розвитку підприємств / І. Д. Падерінак, Ю. Г. Горященко, О. В. Романов.// Вісник економічної науки України. - №1, 2017. С. 68 – 72.- URL: [http://www.venu-journal.org/download/2017/1\(32\)/pdf/14-Paderin.pdf](http://www.venu-journal.org/download/2017/1(32)/pdf/14-Paderin.pdf)

²⁴ Польова В. В. Теоретичні основи досліджен інтелектуального бізнесу. Вісник економіки транспорту і промисловості № 58, 2017. С. 179 – 189.- URL: [irbis-nbuv.gov.ua > irbis_nbuv > cgiirbis_64](http://irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv/cgiirbis_64)

систему інтелектуальний продукт, який створений за умов залучення людських ресурсів та матеріальних і фінансових ресурсів та розглядається в інтеграції постійного, змінного та інтелектуального капіталу, що призводить до отримання додаткової вартості.

Звернемо увагу інтелектуального бізнесу на його головну економіко-правову складову – оцінку вартості майнових прав інтелектуальної власності, без якої здійснення будь-яких комерційних угод в інтелектуальній сфері діяльності неможливо, що пов'язано зі здійсненням механізму комерціалізації інтелектуальної власності з метою одержання доходу (прибутку).

Вартість майнового права набуває кількісного значення тоді, коли вона буде тотожна (еквівалентна) вартості матеріального втілення інтелектуальної власності або носія представленого в об'єктивній формі

Це свідчить, на нашу думку, про обов'язковість *еквівалентності кількісної вартості майнового права по відношенню до реальної вартості* матеріального втілення інтелектуальної власності, яка залежить від ринкової кон'юнктури ринку об'єктів права інтелектуальної власності. У такому випадку зазначене слід чітко відрізнити – кількісну вартість майнового права від кількісної вартості самої інтелектуальної вартості, які мають за своїм економічним змістом різну природу походження.

Так, кількісна вартість інтелектуальної власності – є абстрактною вартістю інтелектуальної власності, яка встановлюється на розсуд самого власника інтелектуального продукту з урахуванням його творчих зусиль. Це абстрактна вартість інтелектуальної власності для її власника, яка не є ринковою, так як ця абстрактна вартість інтелектуальної власності не є комерційною та не просувається на ринок інтелектуальних продуктів без основної вимоги набути майнового права на неї. Її умовно відносять до *інтелектуального потенціалу, який не має кількісного вартісного виміру.*

Щодо розгляду вартості майнового права інтелектуальної власності, то, на нашу думку, тут використовується *еквівалентність кількісної вартості майнового права та вартості матеріального втілення інтелектуальної власності* або носія представленого в об'єктивній формі, яка залежить від ринкової кон'юнктури об'єктів права інтелектуальної власності. Термін «еквівалентність» (англ. – «equivalence») використовується нами з метою досягнення достатності різних результатів оцінки абстрактної вартості *майнового права інтелектуальної власності* з відповідністю *реальної вартості* матеріального втілення інтелектуальної власності для забезпечення

одного і того ж рівня підтвердження відповідності стосовно одних і тих же встановлених вимог. Оцінка вартості майнових прав інтелектуальної власності, як абстрактної вартості, відповідає вимогам об'єкту суб'єктивних цивільних прав і не може розглядатися як майно у відриві від їхньої юридичної належності тим чи іншим конкретним суб'єктам у зобов'язальних правовідносинах, а також інших факторів, які прямо чи побічно впливають на існування (дійсність) вимог, його параметри і межі тощо.

Еквівалентність кількісної вартості набуває кількісного значення тоді, коли вона буде тотожна, еквівалентна кількісній вартості матеріального втілення інтелектуальної власності або іншим чином представленого в об'єктивній формі, та стає містком між абстрактною кількісною вартістю майнових прав інтелектуальної власності та кількісною вартістю матеріального втілення інтелектуальної власності або іншим чином представленого в об'єктивній формі.

За економіко-правовим змістом еквівалентність кількісної вартості дозволяє досягти тотожності при визначенні грошової оцінки вартості майнового права інтелектуальної власності, що дозволяє врахувати комерційні вимоги при здійсненні господарських операцій з майновими правами інтелектуальної власності або об'єктами права інтелектуальної власності.

Вартість майнових прав інтелектуальної власності тут розглядають як властивість або цінність товару, як його грошовий еквівалент. У той же час вартість майнових прав інтелектуальної власності розглядають як ринкову оцінку матеріального втілення інтелектуальної власності або іншим чином представленого в об'єктивній формі речі, що враховує і трудові витрати, і корисність товару в оцінці його покупцем, і рідкість блага, а також співвідношення попиту і пропозиції, що досліджено у теоретичних викладках багатьох науковців.

Головною ознакою інноваційної діяльності є забезпечення руху інтелектуального капіталу, як основа механізму комерціалізації майнових прав інтелектуальної власності

Саме в основі ринкової економіки зароджується та функціонує інтелектуальна економіка – це галузь знань, яка вивчає теорію і практику функціонування ринкових структур та механізмів взаємодії суб'єктів економічної діяльності, пов'язаних з інтелектуальним капіталом, як основи нематеріальної економіки.

Зрозуміло, що сьогодні головним фактором розвитку будь-якої господарської системи є інновації, тобто ті інноваційні компоненти, які в

комплексі можуть перетворити та трансформувати виробничу систему, оновлюючи виробничий апарат, готуючи і спонукаючи людей ефективно її використовувати. При цьому інноваційний тип розвитку господарської системи спирається на інноваційну діяльність, результатом якої є інноваційний продукт в науково-дослідній сфері чи інноваційна продукція в виробничій сфері. Ключовими в цьому процесі є інновації, які базуються на ефективному використанні людського та інтелектуального капіталу, пов'язаного з науково-технічним та економічним прогресом. Головною ознакою інноваційної діяльності є забезпечення руху інтелектуального капіталу з метою отримання доходу (прибутку).

Важливо зауважити, що ринкове господарство є сферою обміну, сукупністю купівлі-продажу, які відбивають збалансування попиту і пропозиції, рівновагу вигоди для суб'єктів господарювання.

Сьогодні головним фактором розвитку будь-якої господарської системи є інновації, тобто ті інноваційні компоненти, які в комплексі можуть перетворити та трансформувати виробничу систему, оновлюючи виробничий апарат, готуючи і спонукаючи людей ефективно її використовувати. Ключовими в цьому процесі є інновації, які базуються на ефективному використанні людського та інтелектуального капіталу, пов'язаного з науково-технічним та економічним прогресом.

Виходячи з зазначеного, передача/продаж майнових прав інтелектуальної власності пов'язано з механізмом комерціалізації інтелектуальної власності.

При цьому слід враховувати, що майнові права інтелектуальної власності мають ознаки товару в ув'язці з оцінкою вартості матеріального втілення інтелектуальної власності або іншим чином представленого в об'єктивній формі речі, що враховує трудові витрати, корисність товару в оцінці його покупцем.

***Майнові права інтелектуальної власності мають
ознаки товару в ув'язці з оцінкою вартості
матеріального носія втілення інтелектуальної власності***

При цьому звернемо увагу на наступну особливість специфічного товару, яким є майнові права інтелектуальної власності за межами ринку комерціалізації інтелектуальної власності. Тут вони не мають кількісної вартості та ознаки товару. У такому випадку майнові права інтелектуальної власності набувають ознаки *потенційної інтелектуальної власності*, яка не має обігу в господарській діяльності, або не має ознак активу та

враховується за балансом суб'єкта господарювання в реєстрі, так як не має вартісної оцінки.

Матеріальний носій інтелектуальної власності враховує складність його створення, пов'язаного з видом інтелектуальної власності з урахуванням витрат виробника матеріального носія інтелектуальної власності та формування їм собівартості, яка відповідає вимогам бухгалтерського обліку, які спираються на систему національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Собівартість матеріального носія інтелектуальної власності (продукції) – це грошова форма витрат на підготовку її виробництва, виготовлення і збут.

Собівартість комплексно характеризує ступінь використання усіх ресурсів виробника матеріального носія інтелектуальної власності, а значить, і рівень техніки, технології та організації виробництва виробника матеріального носія інтелектуальної власності.

Собівартість матеріального носія інтелектуальної власності – це витрати на одиницю створеного матеріального носія інтелектуальної власності відповідного виду інтелектуальної власності в грошовому виразі. У відповідності до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [25] в бухгалтерському обліку витрати *виробника матеріального носія* інтелектуальної власності – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу виробника матеріального носія інтелектуальної власності за звітний період.

Собівартість матеріального носія інтелектуальної власності – це витрати виробника матеріального носія інтелектуальної власності (виробнича собівартість) та на реалізацію (собівартість реалізації) власного матеріального носія інтелектуальної власності. Сума витрат виробника матеріального носія інтелектуальної власності є виробнича собівартість. Для цілей ціноутворення розраховують калькуляцію, тобто обчислюється собівартість окремої одиниці матеріального носія інтелектуальної власності з урахуванням витрат на його реалізацію.

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не включаються до собівартості реалізованого матеріального носія інтелектуальної власності, поділяються на адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

Складові ціни майнових прав інтелектуальної власності (ціна товару)

²⁵ Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Наказ Міністерства фінансів України № 73. від 07.02.2013. — Редакція від 23.07.2019.- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

Що стосується економічного змісту ціни, яка формується при реалізації товару, то з економічної навчальної літератури відомо, що ціна – це кількість грошей, які потрібно заплатити за право власності на товар. Вона є грошовим вираженням вартості, цінності товару.

При формуванні ціни матеріального носія інтелектуальної власності враховують собівартість та прибуток, які є обов'язковими елементами ціни, тому що відшкодування витрат і отримання прибутку є невід'ємною умовою виробництва матеріального носія інтелектуальної власності продукції.

Прибуток дозволяє виробнику матеріального носія інтелектуальної власності розширювати і модернізувати виробництво, здійснювати підготовку кадрів та витрати на соціальну сферу і т.п.

Прибуток – це різниця між ціною матеріального носія інтелектуальної власності і його собівартістю.

При реєстрації майнових прав інтелектуальної власності та прийняття їх на баланс суб'єктом господарювання на умовах укладеного між покупцем та продавцем договору купівлі/продажу, майнові права інтелектуальної власності набувають ознаки об'єкта права інтелектуальної власності (ОПІВ).

Ціна ОПІВ (товару) при купівлі/продажу для продавця/покупця буде наступною:

$$C_{oniv} \sim (OB_{mniv} \pm \Delta_{патента}) + P_{oniv} + НДС, \quad (1)$$

де: C_{oniv} – ціна об'єкта права інтелектуальної власності (товару), який у суб'єкта господарювання залучається до складу нематеріальних активів;

За математичної та економічної логіки вираз свідчить стверженню:

$C_{oniv} \sim (OB_{mniv} \pm \Delta_{патента})$... діє за умови ... тоді й тільки тоді, коли ...; ... еквівалентне ...; ... рівносильне.. [²⁶, 8].

OB_{mniv} – оцінка вартості *матеріального носія* інтелектуальної власності.

Саме тому, оцінку вартості *матеріального носія* інтелектуальної власності (OB_{mniv}) з метою подальшого визначення оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності ($OB_{мпів}$), розглядаємо за економічною логікою як еквівалентність (рівнозначність) :

$$OB_{мпів} \equiv OB_{mniv} \quad (2)$$

²⁶ Трохимчук Р. М., Нікітченко М. С. Дискретна математика у прикладах і задачах.- URL: http://csc.knu.ua/media/filer_public/89/10/89101127-5400-4d61-9840-7eab32caddab/discrete_mathematics.pdf

У такий ситуації *еквівалентність оцінки* (\equiv) абстрактної вартості *майнового права інтелектуальної власності* ($OB_{\text{мпів}}$) з відповідністю реальної кількісною *оцінки вартості* матеріального носія втілення інтелектуальної власності або іншим чином представленого в об'єктивній формі буде умовною, так як не враховується ще одна складова *цінність майнового права інтелектуальної власності* (тобто тотожності оцінок за економічною логікою буде не повною та сумнівною). Тому в формулі 1 введена складова

$\pm \Delta_{\text{мпів}}$ – оцінка вартості суб'єктивної комерційної цінності та корисності майнового права інтелектуальної власності, яка показує міру значущості та корисності (\pm може і не бути) інтелектуального продукту (товару) для кожного конкретного споживача, який сам визначає скільки за це вони готовий заплатити.

$P_{\text{онів}}$ – сума прибутку об'єкта права інтелектуальної власності, розмір якої встановлюється самостійно контрагентом ринку з урахуванням ставки податку на прибуток відповідно діючого податкового законодавства;

$НДС$ – податок на додану вартість з урахуванням вимог податкового законодавства.

Механізму формування ціни майнових прав інтелектуальної власності

З наведеною формулою 1, пов'язують механізм формування цін (вартості) об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) – товару в процесі залучення у господарський оборот, зокрема в процесі придбання та їх використання методами оцінки майна та майнових прав, які залежать від природи походження ОПІВ та завдання, які вирішує продавець, виходячи зі своєї стратегії та тактики на ринку. Одночасно, слід враховувати специфічність товару, «унікальність» самого ОПІВ, як товару, який пов'язаний залежністю вартості ОПІВ з особливостями об'єкта, до якого пристосовується (прив'язується) ОПІВ (впровадження, використання, передача в лізинг тощо). Конкретність, адресність використання ОПІВ відтворюється в розрахунку вартості інноваційної продукції, яка враховує результат економічної оцінки з урахуванням досягнення самого економічного ефекту. Ця особливість ОПІВ не спрощує механізм визначення ціни (вартості) ОПІВ, а вказує на його складність, вибірковість, оригінальність. В цьому випадку ОПІВ набуває ознаки товару, на який поширюється механізм комерціалізації, господарської діяльності, система стандартизації та механізм ціноутворення і оподаткування відповідно до чинного законодавства України.

Реальне вимірювання економічної оцінки ґрунтується на передумові, що основним фактором тут є економічний ефект, як обернена економічна форма економічних витрат виробництва [²⁷, 681]. В нашому випадку вартість ОПВ. Але при цьому треба враховувати також інші ціноутворювальні фактори. Пріоритетним тут є співвідношення між попитом і пропозицією, яке впливає на відхилення ціни від вартості, а також цінність з урахуванням суб'єктивної і об'єктивної сторони розуміння [²⁸, 275-276].

Саме тому оцінка вартості розглядається як суб'єктивна комерційна цінність та корисність майнового права інтелектуальної власності, яка показує міру значущості та корисності інтелектуального продукту (товару) для кожного конкретного споживача. Суб'єктивна комерційна цінність та корисність розглядається як властивість конкретної особи (фізичної, юридичної) задовольняти свої потреби, бажання, інтереси з метою особистої вигоди з позиції *деонтичної логіки* (логіки норм та нормативних понять [²⁹]). Цінність має значення для особистості або юридичної особи, заради якого особистість або юридична особа діє, витрачає сили, час, гроші та є предметом розгляду теорії цінності.

Складність проблеми щодо оцінки ОПВ на ринку очевидна, тому що оцінки від продавця повинні знайти остаточну ціну угоди (ціну рівноваги). Яка в ціні (вартості) враховує інтереси партнерів. В цьому випадку партнери договірних відносин можуть керуватись ринковою базовою оцінкою, тобто ціною на види ОПВ. На практиці, частіше такого аналізу не існує, так як ОПВ може мати індивідуальні особливості, які не є загальними для їх відповідної групи.

В цьому разі йдеться про *теоретичну вартість (ціну)*, яка підкріплюється відповідними варіантними розрахунками.

Ціну пропозиції (Цпр) – встановлює продавець ОПВ, ціну попиту (Цп) – покупець. Різниця між двома цими цінами визначається як «маржа». Термін «маржа» застосовується на ринку ОПВ для оцінки можливого доходу учасників угоди. В середині маржі знаходиться ціна виконання угоди, тобто ціна продажу ОПВ, яка є договірною ціною, після чого вона набуває статус ринкової ціни (Цр). В цьому випадку ринкова ціна може порівнюватись з фактичною ціною аналогічного ОПВ при певних умовах, тобто з теоретичною ринковою ціною за результатами оцінки.

²⁷ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол. ... С. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.

²⁸ Основы экономической теории: Учебник / С.В. Мочерный, В.К. Симоненко, В.В. Секретарюк, А.А. Устенко; Под общ. ред. С.В. Мочерного. – К.: Изд-во «Знання», КОО, 2000. – 607 с.

²⁹ Кондаков Н. И. Введение в логику. – Москва : «Наука», 1967.

Ціна ОПІВ (договірна) для покупця теоретично враховує його стратегію і тактику виробничих та господарських інтерес щодо виробництва інноваційної продукції з використанням ОПІВ, що дозволяє покупцеві у перспективі мати переваги на ринку; одночасно, в умовах реалізації якісного маркетингу отримати від продажу інноваційної продукції прибуток або в умовах ліцензійної угоди загальний розмір роялті, як частину прибутку від використання ОПІВ в господарському обігу ліцензіата і як дохід для ліцензіара.

Покупець ОПІВ здійснює придбання ОПІВ за рахунок свого прибутку або залученого кредиту, що не може не впливати на вибір рішення щодо ціни попиту, яка пов'язана з ефективною господарською діяльністю покупця.

Ціна ОПІВ (договірна) для продавця теоретично враховує його стратегію і тактику щодо отримання прибутку за рахунок продажу ОПІВ у вигляді товару або, в умовах ліцензійної угоди частку роялті (паушальний платіж або комбінований платіж) на умовах ліцензійної угоди, що пов'язано з покращенням результатів господарської діяльності продавця; одночасно, виконати свої зобов'язання по податку на прибуток та податку на додану вартість, а також покриття своїх витрат, пов'язаних зі створенням або придбанням ОПІВ та доведення ОПІВ до стану корисного використання.

***Приріст прибутку при використанні майнового права
інтелектуальної власності в умовах застосування
методики економічної ефективності бізнесового рішення***

За економічною класикою, *ефект* – це є прибуток або абсолютний розмір отриманого (очікуваного) результату при використанні ОПІВ.

Ефективність – це рентабельність, яка визначається співвідношенням отриманого прибутку (результату) при використанні ОПІВ до бази, якою може бути собівартість реалізованої продукції з використанням ОПІВ або витрати підприємства на виготовлення і реалізацію продукції з використанням ОПІВ.

Порівняння результатів діяльності підприємства у базовому та розрахунковому періодах проводиться шляхом приведення економічних кількісних і вартісних показників базового періоду до економічних кількісних і вартісних показників розрахункового періоду.

Важливо зазначити, що при укладанні договору про купівлю/продаж інтелектуальної власності покупець, в нашому прикладі набувач патенту, здійснює розрахунки *прогнозної ефективності* результатів використання ОПІВ (прогнозний прибуток, рентабельність), з чим пов'язано прогнозування

витрат виробництва (собівартості) та інвестиційних вкладень в виробництво інноваційної продукції (капітальні вкладення при використанні нової техніки, модернізація діючого обладнання, розробка та впровадження нестандартного обладнання тощо, які не пов'язані з продавцем).

З оцінкою вартості суб'єктивної комерційної цінності майнового права інтелектуальної власності пов'язують з *приведеними капітальними вкладеннями*.

Якщо капітальні вкладення здійснюються протягом кількох років (при впровадженні ОПВ – наприклад патенту на винахід), то при визначенні прогнозного прибутку слід врахувати фактор часу

Що стосується капітальних вкладень, то їх включають до витрат на створення ОПВ (витрати на науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи) та підготовку виробництва до використання ОПВ.

Якщо капітальні вкладення здійснюються протягом календарного року до і після впровадження ОПВ, то такі вкладення є разовими. Такі капітальні витрати частіше використовують при впровадженні рціоналізаторських пропозицій на підприємстві, на якому надаються такі пропозиції.

Слід також звернути увагу на зміни в технології, матеріальному забезпеченні та нормуванні процесів пов'язаних з очікуємих прогнозних наслідків у набувача патента при запровадженні інновації у вигляді ОПВ, пов'язаних з прогнозними капітальними вкладеннями.

З урахуванням викладеного, можна підійти до оцінки вартості суб'єктивної комерційної цінності майнового права інтелектуальної власності, яка буде становити для продавця з урахуванням комерційної цінності патента на винахід ($\Delta_{\text{мнів патента}}$), враховуючи життєвий цикл продукції з використанням ОПВ та життєвий цикл ефективності на ринку інноваційної продукції з позиції набувача патенту, що досягається шляхом використанням коефіцієнта дисконтування.

Оцінка ефективності майнових прав інтелектуальної власності у складі інноваційно-інвестиційних проектів та методи оцінки ефективності.

Інвестиційний проект є складовою інноваційного проекту в частині плану інвестування, фінансових джерел, ефективності інвестицій для реалізації управлінських рішень щодо впровадження науково-технічних, дослідно-конструкторських проектів з використанням відповідних ОПВ.

Критерії, що використовуються для оцінки інноваційно-інвестиційних проектів або оцінці ефективності майнових прав інтелектуальної власності у складі інноваційно-інвестиційних проектів повинні відображати головні

аспекти і умови їх використання. Саме з означеної позиції слід підходити до оцінки вартості технологій при здійсненні їх трансферу, що може відповідати вимогам Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [³⁰, пп.2, п.1 ст.19], щодо ціни технологій чи розміру плати за їх використання.

До дрібних інноваційно-інвестиційних проєктів, що не вимагають великих капітальних вкладень (інвестицій), що не дуже впливають на зміну обсягу випуску продукції, а, також мають невеликий строк корисного використання, можна застосовувати найпростіші способи розрахунків. Це відноситься також до оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності окремих видів ОПВ.

У той же час, створення та реалізація більш масштабних та нових об'єктів права інтелектуальної власності або інвестиційних проєктів з використанням ОПВ (освоєння принципово нових видів продукції, нових технічних рішень, нових технологій та ін.), які вимагають досить значних капітальних та інших інвестиційних витрат, викликає необхідність обліку великої кількості факторів і, як наслідок, проведення більш складних розрахунків, а також уточнення методів оцінки ефективності. Чим більш масштабний об'єкт права інтелектуальної власності і чим більш значних зміни він викликає за результатами господарської діяльності підприємства, тим точніші повинні бути розрахунки грошових потоків і методи оцінки ефективності майнових прав інтелектуальної власності або інвестиційного проєкту з використанням ОПВ.

Сьогодні у європейських країнах і в США існує кілька методів оцінки ефективності, які можуть впливати на прийняття інноваційного управлінського рішення. Їх можна розділити на *дві основні групи*:

методи оцінки ефективності інвестиційних проєктів та інноваційно-інвестиційних проєктів, що не включають дисконтування

та

методи оцінки з урахуванням дисконтування.

На даному етапі господарювання існує дві основні групи методів оцінки економічної ефективності інноваційно-інвестиційних проєктів:

статичні

та

динамічні.

Статичні методи передбачають розрахунок показників на основі недисконтованих грошових потоків, тобто вони не враховують зміну вартості

³⁰ Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України № 143-V від 4 вересня 2006 року.– URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>.

грошей в часі. Такі методи здебільшого використовувались в умовах командно-адміністративної системи або в межах короткострокового періоду.

Динамічні ж методи, навпаки, враховують зміну вартості грошей в часі і передбачають приведення вартостей усіх грошових потоків до одного й того ж самого періоду шляхом їх дисконтування чи компаундингу (нарощування).\

Саме динамічні методи набули широкого застосування в більшості країн світу [³¹].

До методів, що не включають дисконтування відносяться наступні [³², 54–55]:

а) метод, заснований на розрахунках строків окупності інвестицій (строк окупності інвестицій);

б) метод, заснований на визначенні норми прибутку (норма прибутку на капітал);

в) метод, заснований на розрахунках різниці між сумою доходів і інвестиційними витратами (одноразовими за витратами) за весь строк використання ОПВ;

г) метод порівняльної ефективності наведених витрат на виробництво продукції;

д) метод вибору варіантів капітальних вкладень на основі порівняння маси прибутку (метод порівняння прибутків).

Методи оцінки ефективності, що не включають дисконтування, іноді називають *статистичними методами оцінки ефективності*.

Ці методи спираються на проєктні, планові й фактичні дані про витрати й результати, обумовлені реалізацією інвестиційних проєктів з використанням ОПВ. При використанні цих методів в окремих випадках застосовують такий статистичний метод, як розрахунки середньорічних даних про витрати й результати (доходи) за весь строк використання ОПВ. Дане припущення використовується в тих ситуаціях, коли витрати й результати нерівномірно розподіляються по роках використання ОПВ [³³].

Всю сукупність *статистичних методів оцінки ефективності* використання ОПВ можна умовно розділити на дві групи [³⁴ **Ошибка!** **Закладка не определена.**, 56 – 57]:

³¹ Байдукова І. М, Мазур Ю. О. Принципи і основні методи оцінки ефективності інвестиційних проєктів. – ВІСНИК Донбаської державної машинобудівної академії № 3Е (14).– 2008. – 201с.

³² Крылов Э.И., Власова В.М., Журавкова Й.В. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: Учеб.пособие.– 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Финансы и статистика.– 2003. – 608 с.

³³ Франтишек Фрайберг. Финансовый контроллинг. Концепция финансовой стабильности фирмы. – Финансовая газета. – 2000. – № 38. – С. 13.

³⁴ Четыркин Е.М. Финансовая математика: Учебник. – 4-е изд. – М.: Дело.– 2004. – 400с.

- 1) методи абсолютної ефективності ОПВ та інвестицій;
- 2) методи порівняльної ефективності варіантів капітальних вкладень.

До першої групи відноситься

метод, заснований на розрахунках строків окупності інвестицій, і метод, заснований на визначенні норми прибутку на капітал.

До другої групи – відносяться методи порівняльної оцінки ефективності ОПВ та інвестицій:

1) метод накопиченого сальдо грошового потоку (накопиченого ефекту) за розрахунковий період;

2) метод порівняльної ефективності – метод приведених витрат; метод порівняння прибутків.

Теорія абсолютної ефективності капітальних вкладень впливає із передумови, що реалізації або впровадженню підлягає такий інноваційний проєкт, який забезпечує виконання встановлених інвестором нормативів ефективності використання ОПВ.

Теорія порівняльної ефективності капітальних вкладень виходить із передумови, що впровадженню (реалізації) підлягає такий проєкт із декількох (не менш двох), який забезпечує або мінімальну суму наведених витрат, максимальний прибуток, або максимум накопиченого ефекту за розрахунковий період його використання.

Дисконтування - метод оцінки ОПВ та інвестиційних проєктів з використанням ОПВ шляхом вираження майбутніх грошових потоків, пов'язаних з реалізацією проєктів, через їх вартість у теперішній момент часу.

Методи оцінки ефективності, засновані на дисконтуванні, застосовуються у випадках великомасштабних інноваційних проєктів з використанням ОПВ, реалізація яких вимагає певного (значного) часу.

До методів оцінки ефективності інвестицій в інноваційний проєкт з використанням ОПВ, які засновані на дисконтуванні, відносяться:

- метод чистої приведеної вартості (метод чистої дисконтованої вартості, метод чистої поточної вартості);
- метод внутрішньої норми прибутку;
- дисконтований строк окупності інвестицій в ОПВ;
- індекс прибутковості;
- метод аннуїтета.

**Три підходи та методи оцінки майнових прав
інтелектуальної власності у відповідності
з національними стандартами**

В національній економіці оцінка майнових прав інтелектуальної власності оцінщики керуються Законом України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні» [35], Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України у 2003 р. [36] (далі – Національний стандарт № 1), Національним стандартом № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України у 2007 р. [37] (далі – Національний стандарт № 4), Методикою оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затвердженої Фондом державного майна України у 2008 р. [38], а також оцінщики використовують норми Міжнародних стандартів оцінки, хоча вони й не є обов'язковими.

У відповідності п.8 Національного стандарту оцінки № 4, застосовуються три підходи до оцінки майнових прав інтелектуальної власності:

- дохідний підхід;
- порівняльний підхід ;
- витратний підхід.

Дохідний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності ґрунтується на застосуванні оціночних процедур переведення очікуваних доходів у вартість об'єкта оцінки. Дохідний підхід застосовується для оцінки майнових прав інтелектуальної власності у випадку, коли можливо визначити розмір доходу, що отримує або може отримувати юридична чи фізична особа, якій належать такі права, від їх використання (п. 9).

Основними методами дохідного підходу, що застосовуються для оцінки майнових прав інтелектуальної власності, є *метод непрямой капіталізації (дисконтування грошового потоку)* та *метод прямої капіталізації доходу*. Зазначені методи застосовуються для оцінки цілісного майнового комплексу, в якому використовується об'єкт права інтелектуальної власності, і майнових прав інтелектуальної власності як окремих об'єктів оцінки (п.10).

³⁵ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України від 12.07. 2001 р. № 2658-III. – Редакція від 16.01.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

³⁶ Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09. 2003 р. № 14405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>.

³⁷ Про затвердження Національного стандарту N 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності». Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10. 2007 р.. № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF>.

³⁸ Методика оцінки майнових прав інтелектуальної власності. Наказ Фонду державного майна України від 25.06.2008 р. № 740 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06.08. 2008 № 726/15417.- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0726-08>

Порівняльний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності застосовується у разі наявності достатнього обсягу достовірної інформації про ціни на ринку подібних об'єктів та умови договорів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти. Порівняльний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності застосовується у разі наявності достатнього обсягу достовірної інформації про ціни на ринку подібних об'єктів та умови договорів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти (п. 22).

Витратний підхід до оцінки майнових прав інтелектуальної власності ґрунтується на визначенні вартості витрат, необхідних для відтворення або заміщення об'єкта оцінки. Витратний підхід застосовується для визначення залишкової вартості заміщення (відтворення) майнових прав інтелектуальної власності шляхом вирахування з вартості відтворення (заміщення) величини зносу. Вартість відтворення майнових прав інтелектуальної власності визначається шляхом застосування методу прямого відтворення, а вартість заміщення – методу заміщення (п.18).

В Національному стандарті оцінки № 4, запропоновані до кожного підходу методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності, які мають відповідні характеристики.

Незважаючи на досить велику кількість зазначених підходів та методів оцінки майнових прав інтелектуальної власності, практичне використання більшості з них є вельми обмеженим. Це пов'язано з обслуговуванням різних за економічним змістом ситуацій. Але не в кожному випадку господарські та інші ситуації з нематеріальними активами пов'язані з майновими правами інтелектуальної власності.

Міжнародні стандарти оцінки майна, у тому числі майнових прав інтелектуальної власності

Розвитку методів оцінки нематеріальних активів сприяли розроблені міжнародні стандарти оцінки майна, здійснені Міжнародним комітетом зі стандартів оцінки майна (МКСМ або TIAVSC - The International Assets Valuation Standards Committee), створений у 1981 р., який розробив *Міжнародні стандарти оцінки майна* (МСО), що набули чинності 24 березня 1994 року. Ці стандарти являють собою узагальнення досвіду застосування національних стандартів спеціалізованої практичної діяльності ряду розвинених країн (Кодексів етики оцінювача) і містять конкретні

рекомендації відносно процедур і методичних підходів до оцінки майна, у тому числі й інтелектуальної власності. Розглянемо зміст МСО-1- 4 [39].

Стандарт МСО-1 встановлює загальні принципи оцінки ринкової вартості (Market Value) об'єктів власності як розрахункового розміру грошової суми, за яку об'єкт оцінки може бути реалізований на дату його оцінки добровільним продавцем добровільному покупцеві.

Стандарт МСО-2 присвячений «базам оцінки, відмінним від ринкової вартості». Він містить інформацію про інші види вартості оцінюваних об'єктів.

Стандарт МСО-3 присвячений рекомендаціям з оцінки вартості задля фінансової звітності і пов'язаних з ними документації.

Стандарт МСО-4 установлює загальні принципи оцінки позикового забезпечення, застави і забезпечення боргових зобов'язань.

Ці стандарти періодично переглядаються і доповнюються. Хоча вони не є обов'язковими для України, проте, вміщені у них норми і особливо коментарі за відсутності вітчизняної нормативно-правової бази можуть бути корисними при оцінці, якщо вони не суперечать законодавству України.

У листопаді 2000-го року Європейська група професійних асоціацій оцінювачів – TEGOVA (The European Group of Valuer's Associations) – опублікувала нові стандарти оцінки, які доповнені методичними рекомендаціями [40]. Одну з них, а саме методичну рекомендацію під номером 8 (далі – МР 8), присвячено оцінці нематеріальних активів (НМА), у тому числі НМА, що не включаються до балансу компанії. Більше того, у МР 8 знайшла відбиток нова парадигма оцінки бізнесу, заснована на теорії інтелектуального капіталу.

Домінування оцінки вартості не об'єктів права інтелектуальної власності, а активізація комплексної оцінки вартості або кількості підходів до вимірювання інтелектуальний капітал підприємства (фірми, корпорації)

Щодо перспективи розвитку теорії та методології оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності, то ця проблема на стадії дискусійних поглядів.

³⁹ Міжнародні стандарти оцінки./ Запорозький національний технічний університет.- URL: <https://studfile.net/preview/5087814/page:56/>

⁴⁰ Міжнародні стандарти оцінки./ Запорозький національний технічний університет.- URL: <https://studfile.net/preview/5087814/page:56/>

Так, науковці Венгерук Н.П. та Меленчук Л.П. відмічають [⁴¹], що говорити про вартість сучасної компанії слід з обережністю, так як вона багато в чому складається з елементів, які в принципі не продаються і, отже, не мають вартості в загальноприйнятому сенсі. Тому доцільно визначати вартість компанії чи вартість бізнесу в цілому. Існує багато методів вимірювання та обліку інтелектуального капіталу, які були розроблені спеціально для цілей внутрішнього управління, однак адаптація їх на підприємствах і організаціях в світі йде повільно.

Принциповим на міжнародному рівні є підтримки теорії інтелектуального капіталу, його побудови та структури, що вплинуло на домінування оцінки вартості не об'єктів права інтелектуальної власності, а активізацію розгляду комплексної оцінки вартості або кількості підходів до вимірювання інтелектуальний капітал підприємства (фірми, корпорації).

Тут слід акцентувати увагу на тому, що ми розглядаємо *інтелектуальний капітал з позиції авансованої інтелектуальної вартості*, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості. Така точка зору, яка нами досліджувалась, відмінна від закордонного погляду на інтелектуальний капітал, структура якого складається з людського капіталу, структурного капіталу, організаційного капіталу і соціального капіталу [⁴²]. Це безумовно впливає на зміст розгляду комплексної оцінки вартості або кількості підходів до вимірювання інтелектуальний капітал підприємства (фірми, корпорації).

Розглянемо за змістом ці підходи [⁴³].

Прямий підхід до вимірювання інтелектуального капіталу (Direct Intellectual Capital methods – DIC) передбачає грошову оцінку вартості інтелектуального капіталу за допомогою визначення його різних складових. Як тільки компоненти визначені, вони можуть бути безпосередньо оцінені або окремо, або за допомогою агрегованого коефіцієнту (Intellectual Asset Valuation, Technology Broker і ін.)

Підхід, заснований на ринковій капіталізації (Market Capitalization Methods – MCM) – де розраховується різниця (відношення) між ринковою

⁴¹ Венгерук Н.П., Меленчук Л.П. Оцінка інтелектуального капіталу в обліку/ Інвестиції: практика та досвід.- 2016.-№ 23 . С. 50 – 58.- URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2016/12.pdf.

⁴² Бутнік-Сіверський О.Б. Розвиток інтелектуального капіталу та його складників у аспекті процесів інтелектуалізації, капіталізації та трансформації (теоретико-методологічний екскурс).- С. 9-46.– В зб.: «Всеукраїнський семінар з проблем економіки інтелектуальної власності»: збірник наукових праць II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 24 травня 2019 р.) НДІ інтелектуальної власності НАПрН України.– К.: ФОП Кравченко Я.О., 2019.- 146 с.

⁴³ Лашкун Г. А., Шахно А. Ю., Паустовська Т. І. Проблеми кількісної оцінки інтелектуального капіталу як складової національного людського капіталу./ Інвестиції: практика та досвід.– 2018. – № 13.- С. 32 – 36.–URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2018/8.pdf.

капіталізацією компанії та її акціонерним капіталом (Tobin's q, Market-to-Book Value і ін.)

Підхід, заснований на окупності активів (Return on Assets methods – ROA) – додана вартість (прибуток до оподаткування компанії) зіставляється з відповідними активами компанії (EVA, VAIC, Calculated Intangible Value та ін.).

Підхід, заснований на створенні системи показників (Scorecard Methods – SC). Спочатку визначаються різні складові інтелектуального капіталу, а потім розробляються показники та індекси, які далі будуть представлені в системі показників або в діаграмах (Skandia Navigator Balanced Score Card, Value Chain Score Board, Business IQ і ін.).

Методи, засновані на системах показників, відмічають науковці, як правило, використовують показники бухгалтерського балансу при обліку нематеріальних активів і дозволяють оцінити лише поточний стан без урахування перспектив інноваційного розвитку. Певні індекси, незважаючи на згадану значимість, насправді можуть не давати адекватної оцінки рівня інтелектуального капіталу.

Не викликає сумнівів, зазначають науковці, що питання оцінки і управління інтелектуальним капіталом лежать на перетині декількох дисциплін і вимагають від оцінювача-експерта знання багатьох предметних областей, що стосуються як змісту об'єкта дослідження, так і методології дослідження.